

KAFKASYA GERÇEĞİ

■ Prof. Dr. Ufuk TAVKUL

Son yıllarda, dünya genelinde toplum bilimleri ile ilgili alanlarda sıkça karşımıza çıkmaya başlayan *etnisite*, *etnik gruplar*, *etnik kimlik*, *azınlıklar*, *azınlık diller ve kültürler* gibi kavramlar, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri sürecinde Türkiye'de de konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde etnik kimlik, azınlık diller ve kültürler gibi tartışmalara konu olan unsurlardan biri de, Çarlık Rusya'sı tarafından 19. yüzyıl ortalarında başlayıp 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden bir süreçte Osmanlı İmparatorluğu'na sürgün edilerek, Anadolu'ya, Balkanlara ve Orta Doğu'ya yerleştirilen Kafkasya göçmenleridir.

Kesintisiz olarak 270 yıl süren ve 1864 yılında Rusya'nın Kafkasya'yı işgali ve Kafkasya halklarının hürriyetlerini ellerinden almasıyla sonuçlanan Kafkas-Rus savaşlarının ardından, değişik kabilelere mensup bir buçuk milyondan fazla Kafkasyalı göç yollarına düşmüş ve âdeta bir soykırım halini alan bu sürgün hareketi neticesinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarına sığınmıştır.

Farklı etnik kökenlere ve farklı dillere sahip olan Kafkasya göçmenleri, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun resmî kayıtlarında, gerekse onları aralarında misafir eden Anadolu halkının dilinde *Çerkesler* adıyla tanınmıştır. Dış görünüm, giyim-kuşam, âdet-gelenek yönünden birbirine çok benzeyen Kafkas göçmenleri, *Çerkes* adı altında tek bir halk veya etnik grup gibi kabul edilmiştir.

Aslında birbirinden son derece farklı, çeşitli dillerde konuşan ve *Abhaz*, *Adige*, *Karaçay-Malkar*, *Oset*, *Çeçen-İnguş* ve *Dağıstan* etnik alt kimliklerini taşıyan Kafkasya göçmenlerinin tek bir halkmış gibi algılanmalarına sebep olan etken, onların ortak değerleri olan kültürleridir.

Asırlar boyunca kahramanca savaşarak, Rusya İmparatorluğu'nun sıcak denizlere inmesini ve Osmanlı İmparatorluğu için bir tehdit oluşturmasını engelleyen Kafkasyalılar, Sovyet ihtilaliyle birlikte kurulan yeni düzen içersinde küçük etnik gruplara, sözde özerk bölgelere ve cumhuriyetlere bölünerek, aralarındaki birlik ve dayanışma duygusu zayıflatılmıştır.

Dünya üzerinde son yıllarda meydana gelen siyasî ve ekonomik gelişmeler, Kafkasya'yı Türkiye açısından son derece önemli stratejik bir bölge haline getirmiş, ancak siyasî ve ekonomik kararlara temel oluşturacak tarihî ve sosyolojik bilgi ve tahlillerin eksikliği yüzünden, Türkiye Kafkasya'daki gelişmeleri anlamakta güçlük çekerek, sağlıklı bir biçimde değerlendirememiştir.

Gerek Türkiye'nin Orta Asya pazarlarına ve Hazar bölgesi enerji kaynaklarına açılabilmesi, gerekse Kafkasya'da yaşamakta olan çok çeşitli etnik gruplarla arasında mevcut olan tarihî ilişkiler ve sınırları içinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak yaşamakta olan Kafkas kökenli nüfus açısından, Türkiye'nin Kafkasya'ya ve orada meydana gelen olaylara ilgisiz kalması düşünülemez. Bu sebeplerden dolayı, Türkiye'nin kalıcı ve gerçekçi bir 'Kafkasya Politikası' belirlemesi zorunludur.

21. yüzyılda, toplumlar arasındaki siyasî ve ekonomik farklılıkları açıklamada ve anlamada *kültür* giderek daha fazla başvurulmuş bir faktör olmaktadır.

Kafkasya'nın etnik ve sosyal yapısını, Kafkas halklarının özgürlük ve bağımsızlık ideallerini karakterize eden kültürlerini derinlemesine analiz ve idrak etmeden, Kafkasya'yı ve Kafkas halklarını anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla, Kafkasya hakkında strateji ve politika üreteceklerin öncelikle bunu göz önünde bulundurmaları kaçınılmazdır.

Kafkasya Gerçeği adlı kitapta **İçindekiler**, **Sunuş** ve **Giriş**'ten sonra **şu bölümler yer almaktadır:**

Bölüm I/Teorik Çerçeve.

Bölüm II/ Coğrafi Yapı-Nüfus: Kafkasya'nın Fizikî Coğrafyası ve Nüfus Kompozisyonu; Abhazya, Adigey-Kabardey, Karaçay-Malkar, Osetya, Çeçen-İnguş, Dağıstan, Kafkasya, Halklarının Nüfusları, Kafkasya Adının Kökeni, Kafkasya'nın Jeopolitik Önemi.

Bölüm III/ Tarihî Perspektif İçinde Kafkasya: Tarih ve Sosyoloji, Tarih Öncesi Anadolu-Kafkasya Kültürel İlişkileri, Andronova Kültürü, Kimmerler, İskitler, Kafkasya'da Yunan-Roma Kolonileri, Hunlar-Bulgarlar, Alanlar, Hazarlar, Kıpçaklar, Kafkas-Rus Savaşları.

Bölüm IV/ Kafkasya'daki Etnik Topluluklar :

Abhazlar-Abazalar, Adigeler, Abzehler, Şapsıqlar, Bjeduğlar, Natuhaylar, Janeler, Temirgoylar, Besleneyler, Kabardeyler, Karaçay-Malkarlılar, Osetler, Çeçen-İnguşlar, Dağıstan Halkları, Lezgiler, Dargılar, Laklar, Avarlar, Kumuklar.

Bölüm VI/ Kafkasya Halkları Arasında Etnik İlişkiler: Kafkasya Halkları Arasında Etno-Linguistik Etkileşim, Kafkasya Halkları Arasında Etnik Bütünleşme, Bazı Kafkas Soylarının Etnik Kökenleri, Etnik İlişkiler Açısından Kafkasya'da Soy-Klan Örgütlenmesi, Ataerkil Toplumlar da Soy Örgütlenmesi, Kafkasya Toplumlarında Soy Örgütlenmesi, Kafkasya Toplumlarında Soy Adları ve Soy Damgaları, Etnik İlişkiler Açısından Kafkasya'da 'Atalık' Geleneği.

Bölüm VI/Sosyal Yapı: Toplumsal Sınıfların Ortaya Çıkışı, Kafkasya Toplumlarında Sosyal Tabakalaşma, Kabardey ve Adigey'de Sosyal Tabakalaşma, Karaçay-Malkar'da Sosyal Tabakalaşma, Abhaz ve Abazalarda Sosyal Tabakalaşma, Osetlerde Sosyal Tabakalaşma, Diğer Kafkas Toplumlarında Sosyal Tabakalaşma, Kafkasya'daki Sosyal Tabakalaşma Sisteminin Analizi

Bölüm VII/Geleneksel Hukuk: Sosyolojik Yönden Geleneksel Hukuk, Kafkasya Toplumlarında Geleneksel Hukuk, Karaçay-Malkar'da Geleneksel Hukuk, Adige, Abhaz, Çeçen-İnguş ve Dağıstan Toplumlarında, Geleneksel Hukuk.

Bölüm VIII/Aile: Aile Kavramı, Kafkasya Toplumlarında Aile, Abhazlarda Aile Yapısı, Adigelerde Aile Yapısı, Karaçay-Malkarlılarda Aile Yapısı, Aile İçi İlişkilerde Sakınma Gelenekleri, Evlenme Düğün Törenlerindeki Gizlenme Geleneği, Eşler Arasında Sakınma Geleneği, Anne-Baba İle Çocukları Arasındaki Sakınma Gelenekleri, Kadın İle Eşinin Akraları Arasındaki Sakınma Gelenekleri, Erkek İle Eşinin Akraları Arasındaki Sakınma Gelenekleri, Sakınma Geleneğinin Ortaya Çıkışı ve Fonksiyonları.

Bölüm IX/Din ve Eski İnançlar: İkel Toplumda Dinî İnançların Doğuşu, Totemizm, Kafkasya'da Eski İnançlar ve Din, Karaçay-Malkar'da Eski İnançlar, Adigelerde Eski İnançlar, Abhazlarda Eski İnançlar, Osetlerde Eski İnançlar, Çeçen-İnguş ve Dağıstan'da Eski İnançlar, Kafkasya'da Eski İnançlarla Semavî Dinler Arasındaki Çatışma.

Kitabın bundan sonraki sayfalarında, sonuç, kaynakça, dizin, sözlük ve soy damgaları verilmiştir. Kitabın giriş kısmından bir bölümü buraya alıyoruz:

Kafkasya Neresidir?

Karadeniz ile Hazar Denizi arasında Doğu-Batı

paralelinde uzanan ve yüksekliği orta kısımlarında beş bin metreyi aşan sıradağlar günümüzde *Kafkaslar* adıyla tanınmaktadır.

Bugün siyasî, coğrafi, etnik ya da kültürel sınırlar açısından ele alındığında, karşımıza birbirinden farklı sınırlara sahip bir kaç Kafkasya tanımı çıkmaktadır. Coğrafyacılara Kafkasya'yı Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye bölmüşler; bölgenin tarihî, etnik, sosyolojik yapısını derinlemesine bilmeyen siyaset bilimcileri de bu bölünmeyi kabul ederek, *Kuzey Kafkasya - Güney Kafkasya* isimlerini literatüre sokmuşlardır. Bu tarife göre Kuzey Kafkasya denildiğinde, bugün Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan sözde özerk Adige, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan Cumhuriyetleri aklı gelmektedir. Yine bu tarife göre, Güney Kafkasya ise Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetleri ile Abhazya, Acara, Dağlık Karabağ, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetleri ve Güney Osetya bölgesinden oluşmaktadır.

Ancak masa başında uydurulmuş olan Kuzey Kafkasya - Güney Kafkasya isimleri o bölgenin tarihî, etnik, sosyolojik ve kültürel gerçeklerine uymamaktadır. Bilimsel açıdan gerçekte tek bir Kafkasya vardır, o da bugün pek çok çevre tarafından *Kuzey Kafkasya* olarak adlandırılan bölgedir. Fakat bu sınırlandırma da eksik kalmaktadır, çünkü bugün siyasî açıdan Gürcistan'a bağlı olan Abhazya ve Güney Osetya da etnik ve kültürel açıdan Kafkasya'nın bir parçasıdır ve tarih itibarıyla de Kafkasya'ya dahildir. *Güney Kafkasya* tabiri ise tamamen uydurmadır. Bu bölgenin literatürdeki asıl adı *Kafkas Ötesi*'dir. Rusların bu bölgeye verdikleri *Zakavkaz*, İngilizlerin verdikleri *Transcaucasus*, Osmanlı ve Arapların verdikleri *Mavera-i Kafkasya* adları Güney Kafkasya değil, Kafkas Ötesi anlamındadır (Tavkul 1997: 11).

Dolayısıyla Kafkasya, *Kafkas Halkları* adı verilen *Adige, Abhaz-Abazin, Kabardey, Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş* ve *Dağıstan* halklarının yaşadığı etnik ve kültürel coğrafyanın adıdır. Kafkas halkları yüzyıllar boyunca aynı coğrafyada benzer tarihî, etnik ve sosyo-kültürel şartlar altında birbirlerinden etkilenmişler ve birbirleriyle karışarak akraba topluluklar haline gelirken, ortak bir Kafkas kültürü etrafında birleşmişlerdir. Bu bakımdan, Kafkasya halkları toplumsal yapı ve kültür açısından Kafkas Ötesi'ndeki milletlerden oldukça farklı özellikler taşımaktadırlar. Tarihî, etnik ve sosyo-kültürel sınırlar açısından ele aldığımızda bu bölgeyi Kuzey Kafkasya-Güney Kafkasya biçiminde değil, *Kafkasya - Kafkas Ötesi* biçiminde tanımlamak ve değerlendirmek doğru olacaktır.

Jeopolitik ve jeostratejik konumuyla Kafkasya, her dönemde uluslararası siyaset alanında önemini ve değerini korumuştur. Tarihî, siyasî, kültürel ve

ekonomik açılardan Türkiye ile yakın ilişki içinde olan ve Türkiye için büyük önem taşıyan Kafkasya konusunda siyasî, sosyal, ekonomik, stratejik politikalar üretebilmek için Kafkasya'yı ve Kafkas halklarını yakından tanımak gerekir. Özellikle, Kafkasya'nın etnik ve sosyo-kültürel yapısındaki Türk unsurları dikkate alınmadan, Türkiye'nin yararına bir Kafkasya politikası oluşturmak mümkün değildir. Bu bakımdan, Kafkasya'nın etnik yapısının oluşumu ayrıntılı bir biçimde tahlil edilerek, sosyo-kültürel yapısının etnik ve tarihî kökenleri ortaya çıkarılmalıdır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Kafkasya'da başgösteren etnik çatışmalar bu bölgeyi dünyanın gündemine sokmuştur. Önce Güney Osetya ve Abhazy'a da meydana gelen bağımsızlık hareketlerini Oset - İnguş etnik çatışması izlemiştir, bu arada Karaçay-Malkarlılar ile Kabardeyler ve Rus Kazakları arasındaki küçük çatışma ve gerginlikler de her an patlayabilecek büyük bir etnik çatışmanın habercisi olmuştur. Dağıstan'da Kumuklarla Avarlar arasındaki etnik çatışmaları Lezgilerin Azerbaycan'dan toprak talep etmeleri izlemiştir ve nihayet Çeçenlerin Rusya'dan bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle, Kafkasya'da kanlı savaşlar baş göstermiştir.

Gerek Abhaz - Gürcü savaşına, gerekse Çeçen - Rus savaşına Kafkasya'nın her tarafından gönüllü savaşçıların katılması, Kafkasya halkları arasındaki *Birleşik Kafkasya* idealinin yaşadığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu birliğin sağlanması engellenmek istenmekte, Kafkasya halkları arasındaki ayrılıkçı hareketler desteklenmekte ve Kafkasya halkları farklı etnik gruplara bölünerek her biri diğerine karşı kışkırtılmaktadır.

Kafkasya'daki istikrarsızlık Türkiye'yi ekonomik ve siyasî açılardan olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin Kafkasya'daki halkların birliğini destekleyici yönde politikalar üreterek, bölgedeki etnik grupların tarih, etnik ve sosyo- kültürel yapı açısından birbirleri ile akraba milletler olduklarını belgeleyecek araştırmalar yapması gerekmektedir.

Kafkasya halkları arasındaki etnik ve kültürel birliğin vurgulanması ve Kafkasya halklarının yüzlerce yıllık bir tarihî süreç sonunda akraba milliyetler haline geldiklerinin belirlenmesi Türkiye ile Kafkasya halkları arasında daha rahat iletişim kurulmasını sağlayacak ve bazı dış güçlerin bölgede yaratmaya çalıştıkları etnik ayrılık ve çatışmaların son bulmasına yardımcı olacaktır.

Bir '*Etnik ve Sosyo-Kültürel Yapı*' araştırması olan çalışmamız, tarihî süreç içinde Kafkasya'da ortaya çıkan etnik grup ve milliyetlerin meydana getirdikleri sosyo-kültürel yapının kökenlerini ve gelişimini inceleme gayesini gütmektedir. Konuya

tarihî perspektiften yaklaşılarak, Kafkasya'da etkili olan çeşitli kavim ve medeniyetlerin buradaki etnik grupların oluşumundaki rollerinin belirlenmesi amaçlanmakta ve sosyal tabakalaşma, geleneksel hukuk, aile, din ve eski inançlar gibi kurumlar ele alınarak, sosyo-kültürel yapının tarihî kökenlerinin ortaya konması düşünülmektedir.

Kafkasya yüzyıllar boyunca pek çok kavim ve medeniyetin göç ve istilâ hareketlerine maruz kalmıştır. Birbirinden farklı elliden fazla dil ve lehçenin konuşulduğu Kafkasya'da, her dil grubunun çevresinde bir etnik kimlik oluşmuş ve kendilerini komşularından ayıran farklı etnik gruplar ortaya çıkmıştır. Her grup kendine özgü bir sosyo-kültürel yapı geliştirmiştir. Ancak yüzyıllar boyunca bir arada yaşayan bu etnik gruplar arasında etnik ve kültürel temasların gerçekleşmemesi imkânsızdır. Kültürel yayılma (difüzyon) ve kültürleşme sonucunda Kafkasya halklarında benzer sosyo-kültürel yapılar gelişirken, göç, savaşlar, kan davaları, ekonomik zorluklar, sosyal baskılar sebebiyle etnik gruplar arasında da bir hareketlilik yaşanmış ve asimilasyon ve amalgamasyon yoluyla Kafkasya halkları büyük ölçüde birbirleriyle karışmışlardır.

Araştırmamızda ileri sürdüğümüz varsayım, Kafkasya halklarının etnik açıdan birbirleri ile karışarak akraba milliyetler haline geldikleri ve birbirlerinden etkilenerek benzer sosyo-kültürel yapılar oluşturdukları yönündedir.

Kafkasya'nın etnik ve sosyo-kültürel yapısının kökenlerine yönelik olan araştırmamız, öncelikle tarih, etnik yapı, kültür teorileri üzerine oturtulmuştur. Bu amaçla, önce geniş bir literatür taraması yapılarak konu ile ilgili teoriler ve bilgiler toplanmıştır. 1990-2000 yılları arasında Kafkasya'ya yaptığımız inceleme-araştırma gezilerimizde elde ettiğimiz doküman ve kaynaklar, araştırmamızda geniş ölçüde değerlendirilmiştir.

Tarihî bir süreç içinde ele alınan etnik yapı ve sosyo-kültürel yapı, sosyal olaylar arasındaki karşılıklı ilişkiler açısından incelenmiştir. Sosyal hayatın evrensel kalıpları olarak adlandırılan sosyal organizasyon, hukuk kalıpları, aile, din gibi kurumlar ele alınarak, Kafkasya halkları arasında benzer bir sosyo-kültürel yapının olup olmadığını araştırılmıştır. Bir toplumla ilgili kültür kalıpları her şeyden önce o toplumun değer ve normlarının damgasını taşıyor gerçeğinden hareketle, Kafkasya halklarının sosyo-kültürel yapılarında, özellikle aile içi ilişkilerde ve eski inançlara dayalı toplumsal norm ve davranışlarda dikkati çeken kültür kalıplarının kökeni ve Kafkasya halkları arasındaki yayılışı araştırılmıştır.

Prof. Dr. Ufuk Tavkul, Kafkasya Gerçeği, 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2009